

ΟΙ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΟΥ
ΜΕΣΑΙΩΝΑ:
ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΟΡΟΙ,
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΡΟΛΟΣ
ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ

ΕΠΟ32 ΔΥΟ ΘΕΣΜΟΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΤΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΠΡΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2009
1522 ΛΕΞΕΙΣ

Εκφώνηση εργασίας:

Αναλύστε τους ιστορικούς όρους που ευνόησαν την ανάπτυξη των διανοουμένων κατά τον Μεσαίωνα, σκιαγραφήστε τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους και περιγράψτε το ρόλο τους και την εξέλιξή τους στην μεσαιωνική κοινωνία.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
1. Οι ιστορικοί όροι.....	5
2. Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά.....	6
3. Ο ρόλος των διανοούμενων.....	7
Επίλογος.....	9
Βιβλιογραφία.....	11

Εισαγωγή

«Διανοούμενοι του Μεσαίωνα» ονομάστηκαν από τον Jacques Le Goff οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι που εμφανίζονται στην Ευρώπη του 13^{ου} αιώνα, παράλληλα με τις πόλεις και τους εμπόρους. Όπως και ο έμπορος που κατηγορήθηκε ότι εμπορευόταν τον χρόνο που ανήκε μόνο στον Θεό, έτσι και ο πανεπιστημιακός δάσκαλος κατηγορήθηκε κατά τον 12^ο αιώνα ότι εμπορευόταν ένα αγαθό που ανήκε στον Θεό, την επιστήμη. Νομιμοποιείται τελικά χάρη στο έργο του, τη διδασκαλία και αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε έρευνα, δηλαδή το έργο του διαλογισμού και της γραφής. Αυτό το λειτούργημα σε συνδυασμό με τον ρόλο των πανεπιστημιακών μέσω της φήμης και των παρεμβάσεων πολλών από αυτούς στις κοινωνικές και πολιτικές διαμάχες οδήγησαν τον Le Goff να τους ονομάσει «διανοούμενους του Μεσαίωνα¹». Ο όρος μάλιστα «διανοούμενος», σε αντίθεση με όρους ασαφείς όπως «επιστήμονας», «δόκτορας», «κληρικός» ή «στοχαστής», υποδηλώνει ένα περιβάλλον οριοθετημένο με ακρίβεια: αυτό των διδασκόντων στις σχολές, αυτούς δηλαδή που έχουν ως επάγγελμα να σκέφτονται και να διδάσκουν την σκέψη τους².

Χρονικά, η ανάδειξη των διανοούμενων προσδιορίζεται παράλληλα με την ακμή των μεσαιωνικών πόλεων, δηλαδή από τον 12^ο μέχρι τον 15^ο αιώνα³. Όπως θα δούμε παρακάτω, η ανάπτυξη των πόλεων ήταν ένας από τους ιστορικούς όρους που ευνόησαν την ανάδειξη των διανοούμενων. Η σχέση όμως αυτή ήταν αμφίδρομη: οι διανοούμενοι σύμφωνα με τον Le Goff και μάλιστα η βάση των διανοούμενων, δηλαδή οι επαγγελματίες, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση της ισχύος των πόλεων και χαρακτηρίζονται ως «οι διανοούμενοι της αστικής ανάπτυξης⁴».

1 J. Le Goff, *Η Ευρώπη γεννήθηκε τον Μεσαίωνα*., Αθήνα 2006, σ. 222-223.

2 J. Le Goff, *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*, Αθήνα 2002, σ. 26.

3 Γ. Γκότσης - Α. Συριάτου, *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, Πάτρα 2001, σ. 45.

4 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 16.

1. Οι ιστορικοί όροι.

Ο πρώιμος Μεσαίωνας χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη μιας Ευρώπης της υπαίθρου. Αυτή η εικόνα αλλάζει σταδιακά και τον 13^ο αιώνα κυριαρχεί η συγκρότηση της αστικής Ευρώπης⁵. Η μεσαιωνική πόλη διαφέρει βαθύτατα από την αρχαία, τόσο στην όψη όσο και (πολύ περισσότερο) στον ρόλο που παίζει στην κοινωνική οργάνωση. Ο στρατιωτικός ρόλος της βρίσκεται σε δεύτερη μοίρα, καθώς σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του εμπορίου, στην πόλη εγκαθίσταται μια οικονομική λειτουργία που δεν υπήρχε παλαιότερα⁶. Η ανάπτυξη των πόλεων σηματοδοτεί μιαν απομάκρυνση από τη μεσαιωνική, φεουδαλική οργάνωση της ζωής. Η ανταλλακτική οικονομία μετατρέπεται σε χρηματική, οι πόλεις χειραφετούνται πολιτικά και η ανάπτυξη του εμπορίου δημιουργεί νέες ανάγκες στην οργάνωση και τη διοίκηση⁷. Η εξέλιξη των εμπορικών τεχνικών και ο όλο και σημαντικότερος ρόλος του «εγγράφου» στις εμπορικές συναλλαγές δημιουργούν μια ιδιαίτερη διανοητική κουλτούρα και δίνουν ώθηση σε μια εκλαΐκευση της γνώσης⁸.

Η αυτοδιοίκηση των πόλεων δημιουργεί την ανάγκη για προσφυγή σε *νομομαθείς* ανθρώπους. Ανατρέπεται έτσι το παλαιό δίκαιο της χριστιανοσύνης από έναν συνδυασμό ενός ανανεωμένου ρωμαϊκού δικαίου με ένα επεξεργασμένο κανονικό δίκαιο⁹. Η εκ νέου ανακάλυψη του ρωμαϊκού δικαίου φέρνει στο προσκήνιο τον έντονο ορθολογισμό στη ρωμαϊκή σκέψη. Η παιδεία γίνεται πλέον μια πρακτική αναγκαιότητα¹⁰. Η οικονομική και πολιτική ανεξαρτησία των ιταλικών πόλεων δημιουργεί την ανάγκη για ανθρώπους με σπουδές δικαίου που θα αναλάβουν τα απαραίτητα για τη διοίκηση της πόλης πολιτικά και δικαστικά αξιώματα¹¹.

5 Le Goff, *Η Ευρώπη*, ό.π., σ. 185.

6 Στο ίδιο, σ. 187.

7 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 45-46.

8 Le Goff, *Η Ευρώπη*, ό.π., σ. 215-216

9 Στο ίδιο, σ. 196.

10 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 46.

11 Στο ίδιο, σ. 50.

Ο Power αντιπαραθέτει την πρακτική αναγκαιότητα στην καθαρή περιέργεια ως προς τον ρόλο τους στην πνευματική πρόοδο και τονίζει τη σημασία της πρώτης. Δεν παραβλέπει όμως την εξαίρεση του 11^{ου} αιώνα, όπου μια ενασχόληση με την γνώση για την γνώση επέτρεψε στους λόγιους να θέσουν στη διάθεσή τους μεγάλο μέρος της αρχαίας κληρονομιάς που είχε παραμείνει ανεκμετάλλευτη. Αυτό, σε συνδυασμό με την αλλαγή της στάσης της Εκκλησίας απέναντι στη μελέτη των κλασικών που από αρνητική μετατράπηκε σε ανεκτική, καθώς και η περίοδος σχετικής ειρήνης που επικράτησε μετά τον 11^ο αιώνα, συνέβαλλαν στην ανάδειξη της νέας τάξης των διανοούμενων¹².

2. Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά

Καθώς η διδασκαλία αποτελεί εκκλησιαστικό λειτουργήμα, ο διανοούμενος του Μεσαίωνα είναι κυρίως κληρικός¹³. Οι λαϊκοί δεν αποκλείονται από την πανεπιστημιακή διδασκαλία, αλλά μια άκαμπτη παράδοση τους κρατάει στο περιθώριο. Άλλωστε, σύμφωνα με τα καταστατικά των περισσότερων πανεπιστημίων, οι διδάσκοντες έπρεπε να είναι κληρικοί και να παραμένουν άγαμοι¹⁴. Επιπλέον, πρακτικοί λόγοι ευνοούσαν αυτήν την κατάσταση: το διάταγμα του πάπα Ιννοκέντιου Γ' το 1207 που απάλλαξε τους κληρικούς από την υποχρέωση να εδρεύουν στον τόπο της εκκλησιαστικής τους θέσης επέτρεπε στους πανεπιστημιακούς που ήταν κληρικοί να ασχοληθούν με τις πανεπιστημιακές τους δραστηριότητες έχοντας εξασφαλίσει τα μέσα διαβίωσης¹⁵.

Παρόλ' αυτά, καθοριστικό στοιχείο για τον διανοούμενο του Μεσαίωνα είναι κατά τον Le Goff ο δεσμός του με την πόλη¹⁶. Ο άνθρωπος που επαγγελματικά γράφει ή διδάσκει, εμφανίζεται με τη γέννηση των πόλεων¹⁷. Οι διανοούμενοι του Μεσαίωνα είναι επαγγελματίες της γνώσης και όπως οι άλλοι επαγγελματίες της πόλης οργανώνονται σε συντεχνίες, που θα εξελι-

12 E. J. Power, «Η εκπαίδευση στον Μεσαίωνα: πολιτισμική αφομοίωση και η ακαδημαϊκή τάξη», στο Γ. Γκότσης - Α. Συριάτου, *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, Πάτρα 2001, σ. 204-205

13 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 111.

14 Power, ό.π., σ. 230.

15 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 53.

16 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 11.

17 Στο ίδιο, σ. 54.

χθούν σε αυτό που ονομάζουμε πανεπιστήμια. Η πανεπιστημιακή συντεχνία χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες: είναι καταρχήν μια εκκλησιαστική συντεχνία. Παρόλο που όλο και περισσότεροι λαϊκοί εισέρχονται στις τάξεις της, όλοι οι πανεπιστημιακοί θεωρούνται κληρικοί και εξαρτώνται από την εκκλησιαστική νομοθεσία¹⁸.

Η γλωσσική ενότητα που προσφέρουν τα λατινικά στην κοινότητα των διανοούμενων ευνοεί τη διακίνηση ιδεών και προσώπων από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο¹⁹. Η έλλειψη φραγμών στην κοινωνική προέλευση²⁰ και στην εθνική καταγωγή²¹ και η ελευθερία μετακίνησης που κατοχυρώνεται από την άδεια διδασκαλίας δίνει στην πανεπιστημιακή συντεχνία ένα χαρακτηριστικό που δεν έχουν οι άλλες συντεχνίες: το μονοπώλιό της δεν περιορίζεται στην τοπική αγορά αλλά έχει στη δικαιοδοσία της ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη, υπερβαίνοντας έτσι τα όρια του αστικού πλαισίου που τη δημιούργησε²².

Ο διανοούμενος του Μεσαίωνα σκιαγραφείται έτσι ως ένας κληρικός, κοσμοπολίτης επαγγελματίας της γνώσης που αποστασιοποιείται ως μορφή τόσο από τον τυπικό κληρικό όσο και από τον τυπικό επαγγελματία της πόλης. Χαρακτηριστικά που θα καθορίσουν το ρόλο του και την εξέλιξή του στη μεσαιωνική κοινωνία.

3. Ο ρόλος των διανοούμενων.

Είδαμε πώς η ανάδειξη των διανοούμενων και η πνευματική πρόοδος στην οποία αυτή συνετέλεσε ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν από την ανάπτυξη των πόλεων. Η κοινωνία του Μεσαίωνα, ιδεολογικά ελεγχόμενη από την Εκκλησία, περιβάλλεται πολιτικά από ένα διπλό γραφειοκρατικό σύστημα, πολιτικό και εκκλησιαστικό, το οποίο έχει ανάγκη από ηγετικά στελέχη. Σε αυτό το κοινωνικό σύστημα, οι διανοούμενοι παραμένουν κυρίως πιστοί υπηρέτες της εξουσίας και του κράτους²³. Οι πιο νευραλγικές θέσεις στη διοίκηση των κοσμικών και εκκλη-

18 Στο ίδιο, σ. 118.

19 Γκότσης - Συριάτου, *ό.π.*, σ. 55.

20 Στο ίδιο, σ. 54.

21 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, *ό.π.*, σ. 118.

22 Στο ίδιο, σ. 119.

23 Στο ίδιο, σ. 12.

σιαστικών αρχών καταλαμβάνονται έτσι από μια τάξη ενός είδους τεχνοκρατών που διαμορφώνουν αυτό που ο Le Goff χαρακτηρίζει ως μια *Ευρώπη χριστιανών μανδαρινών*²⁴.

Αυτή η νέα τάξη διαρρηγνύει την ακαμψία του μεσαιωνικού κοινωνικού σχήματος που μέχρι τότε οριζόταν από τους ευγενείς, τους κληρικούς και τους μη προνομιούχους υπόλοιπους. Τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας απολάμβαναν προνόμια και ως κοινότητα ανέπτυξαν έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής με δική τους αυτοσυνείδηση και αξίες. Δημιουργείται έτσι μια «αριστοκρατία του πνεύματος» που διαφοροποιείται τόσο από τους κληρικούς όσο και από τους ευγενείς²⁵. Ορισμένοι μάλιστα από τους διανοούμενους, ωθούμενοι από την πανεπιστημιακή ελευθερία και τις ιδιαιτερότητες της πανεπιστημιακής κοινότητας, είναι «αμφισβητίες» διανοούμενοι, σχεδόν αιρετικοί²⁶.

Η ύψιστη αξιολόγηση της γνώσης εκείνη την περίοδο φανερώνεται από την εύνοια που έδειχναν προς τα πανεπιστήμια τόσο η κοσμική όσο και η εκκλησιαστική εξουσία. Οι διανοούμενοι χαρακτηρίζονταν από ένα γόητρο που τους επέτρεπε να παρεμβάλλονται και να ελίσσονται ανάμεσα στις εξουσίες, καλούμενοι να κρίνουν ως ειδικοί, αντικειμενικοί κριτές ζητήματα εκκλησιαστικής και κοσμικής εξουσίας από θέση πνευματικής ισχύος²⁷.

Αλλά ο πιο σημαντικός ίσως ρόλος των διανοούμενων του Μεσαίωνα ήταν ο ρόλος τους ως πρωτεργατών της αναγέννησης του πνεύματος που συνοδεύει τις μεγάλες αλλαγές που σημειώνονται στη μεσαιωνική κοινωνία από τον 12^ο αιώνα. Γιατί η ανάπτυξη των πόλεων σηματοδοτεί σημαντικές μεταβολές στις οικονομικές και κοινωνικές δομές, ακόμα και στις πολιτικές δομές. Αυτές οι μεταβολές, «επαναστάσεις» κατά τον Le Goff, συνοδεύονται και από μια πολιτιστική επανάσταση στην οποία πρωταγωνιστούν οι διανοούμενοι²⁸.

24 Le Goff, *Η Ευρώπη*, ό.π., σ. 229-230.

25 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 54.

26 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 13.

27 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 56.

28 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 35.

Επίλογος

Στους αιώνες που μεσολάβησαν μεταξύ της ανάδυσης των διανοούμενων του Μεσαίωνα τον 12^ο αιώνα και της εμφάνισης του ουμανιστή της Αναγέννησης, η θέση, η εικόνα και ο ρόλος του διανοούμενου δεν έμειναν σταθερά. Ο διανοούμενος εξελίσσεται μαζί με το περιβάλλον του, δηλαδή την πόλη και το πανεπιστήμιο. Οι περιπλανώμενοι δάσκαλοι σχηματίζουν στην πόλη συντεχνίες που εξελίσσονται στα πανεπιστήμια²⁹. Οι νέοι κληρικοί των πόλεων αντιπαρατίθενται με το περιβάλλον της μονής, τοποθετώντας την προσπάθεια για διαύγεια της σκέψης και επιστημονική ακρίβεια απέναντι στον μοναστικό πνευματισμό³⁰. Το περιβάλλον της πόλης δημιουργεί φαινόμενα όπως αυτό των Γολιάρδων, των διανοούμενων του δρόμου³¹.

Τα προνόμια που οι εκκλησιαστικές και κοσμικές αρχές παραχωρούν στα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας οδηγούν στη δημιουργία της «αριστοκρατίας του πνεύματος», όμως η εισαγωγή σε αυτήν την αριστοκρατία δεν εμποδίζεται από εθνικούς ή κοινωνικούς φραγμούς³². Οι αγώνες για αυτονομία απέναντι στην εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία οδηγούν όντως σε μια ανεξαρτησία απέναντι στις τοπικές εξουσίες, όμως αυτό δεν επιτυγχάνεται χωρίς κόστος. Όταν τον 13^ο αιώνα ο Πάπας επεμβαίνει υπέρ της ανεξαρτησίας των πανεπιστημίων, δεν το κάνει χωρίς υστεροβουλία: οι διανοούμενοι της Δύσης αποτελούν πλέον κατά ένα μέρος όργανα της Αγίας Έδρας³³.

Κατά τη διάρκεια του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα οι πανεπιστημιακοί μετατρέπονται σε μια κοινωνική ομάδα που αρχίζει να μοιάζει με τις κοινωνικές ομάδες που έχουν εισοδήματα, τους φεουδάρχες και τους άρχοντες καπιταλιστές³⁴. Παράλληλα, αλλαγές στα καταστατικά των πανεπιστημίων προσδίδουν στο πανεπιστημιακό περιβάλλον ένα χαρακτηριστικό της τάξης των ευγενών, την κληρονομικότητα. Συγκροτείται έτσι μια πανεπιστημιακή ολιγαρχία και η τάξη των πανεπιστημιακών αποκτά χαρακτηριστικά κάστας. Αυτό αντανακλάται και στον τρόπο ζωής, καθώς οι πανεπιστημιακοί προ-

29 D. Nicholas, *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου*, Αθήνα 2000, σ. 500.

30 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 54-55.

31 Στο ίδιο, σ. 56-59.

32 Γκότσης - Συριάτου, ό.π., σ. 54.

33 Le Goff, *Οι διανοούμενοι*, ό.π., σ. 117-118.

34 Στο ίδιο, σ. 118-119.

σπαθούν να μιμηθούν τον τρόπο ζωής των ευγενών: πλούσια ενδύματα, πολυτελή σπίτια και αποστροφή προς την χειρωνακτική εργασία που οδηγεί σε διαχωρισμό μεταξύ επιστήμης και τεχνικής³⁵.

Ο διανοούμενος του Μεσαίωνα αποκόπτεται έτσι από τις ρίζες του, από τις αιτίες της εμφάνισής του. Δεν ανήκει πλέον στον κόσμο των εργαζόμενων αλλά επιλέγει να προσχωρήσει στις κατηγορίες των προνομιούχων. Αφήνει έτσι τη θέση του στον ουμανιστή της Αναγέννησης, ο οποίος θα πρωταγωνιστήσει στην πνευματική δραστηριότητα των χρόνων που θα ακολουθήσουν³⁶.

35 Στο ίδιο, σ. 191-195.

36 Στο ίδιο, σ. 187.

Βιβλιογραφία

- Γκότσης Γ. - Συριάτου Α., *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001.
- Le Goff J., *Η Ευρώπη γεννήθηκε τον Μεσαίωνα;* (μτφρ. Ελευθερία Ζέη), Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006.
- Le Goff J., *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα* (μτφρ. Μαρία Παραδέλλη), Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2002.
- Nicholas D., *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου* (μτφρ. Μαριάννα Τζιάντζη), ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002.
- Power E. J., «Η εκπαίδευση στον Μεσαίωνα: πολιτισμική αφομοίωση και ακαδημαϊκή τάξη» (μτφρ. Π. Μαρκέτου) στο Γ. Γκότσης - Α. Συριάτου, *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001



Είναι ελεύθερη:



- **η διανομή:** Η αναπαραγωγή, διανομή, παρουσίαση στο κοινό του Έργου



- **να διασκευάσετε** —να υιοθετήσετε το έργο

Υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:



- **Αναφορά.** Θα πρέπει να κάνετε την αναφορά στο έργο με τον τρόπο όπως αυτός έχει οριστεί από το δημιουργό ή το χορηγούντα την άδεια (χωρίς όμως να εννοείται με οποιονδήποτε τρόπο ότι εγκρίνουν εσάς ή τη χρήση του έργου από εσάς).



- **Μη Εμπορική Χρήση.** Δε μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το έργο αυτό για εμπορικούς σκοπούς.



- **Παρόμοια διανομή.** Εάν αλλοιώσετε, τροποποιήσετε ή δημιουργήσετε περαιτέρω βασισμένοι στο έργο θα μπορείτε να διανεμίτε το έργο που θα προκύψει μόνο με την ίδια ή παρόμοια άδεια.

- Για κάθε επαναχρησιμοποίηση ή διανομή, πρέπει να καταστήσετε σαφείς στους άλλους τους όρους της άδειας αυτού του Έργου. Ο καλύτερος τρόπος για να πράξετε αυτό είναι να δημιουργήσετε ένα σύνδεσμο με το διαδικτυακό τόπο της παρούσας άδειας.
- Κάθε ένας από τους παραπάνω όρους μπορεί να παρακαμφθεί εάν πάρετε άδεια από το δικαιούχο των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
- Τίποτα στην άδεια αυτή δεν αποδυναμώνει ή περιορίζει το ηθικό δικαίωμα του δημιουργού.

